

Afstandsmoeders

Christel Don
Afstandsmoeders

Over vrouwen die gedwongen
hun kind afstonden
1956-1984

2021
THOMAS RAP
AMSTERDAM

Deze uitgave kwam mede tot stand dankzij steun van het
Fonds Bijzondere Journalistieke Projecten

FONDS Bijzondere
JOURNALISTIEKE PROJECTEN

Copyright © 2021 Christel Don
Omslagontwerp bij Barbara
Omslagillustratie Cor van Weele/MAI
Foto auteur Keke Keukelaar
Vormgeving binnenwerk Ceevan Wee, Amsterdam
Druk- en bindwerk Wilco, Amersfoort
ISBN 978 94 004 0729 9
NUR 321

thomasrap.nl

Bij de productie van dit boek is gebruikgemaakt van papier dat het keurmerk van de Forest Stewardship Council (FSC®) mag dragen. Bij dit papier is het zeker dat de productie niet tot bosvernietiging heeft geleid.

Inhoud

Inleiding 7

- 1 Sanne Scholten – 15 mei 1963 19
- 2 Irene Essenberg – 13 juli 1965 37
- 3 Aeltsje Sierksma – 11 april 1968 55
- 4 Merapi Obermayer – 22 juli 1968 75
- 5 Irene Hill – 28 oktober 1968 93
- 6 Ricky Vosters – 10 juli 1969 en 8 augustus 1970 113
- 7 Anneke van Lingen – 24 juli 1969 139
- 8 Tonnie Veltman – 23 november 1970 159
- 9 Jeannine van Dijck – 18 november 1971 175
- 10 Marja Janssen – 24 maart 1976 193

Epiloog 209

Verantwoording 215

Bronnen 219

Inleiding

In 2019, toevallig het jaar dat ik zelf moeder werd, hoorde ik voor het eerst een vrouw vertellen hoe ze een halve eeuw geleden haar pasgeboren baby ter adoptie had moeten afstaan. Ze was als tiener zwanger geraakt, en die gebeurtenis had haar leven op zijn kop gezet. Ze was tijdens haar zwangerschap weggestopt bij familie over de grens, had haar kindje na de bevalling niet meer mogen zien en het dwingende advies gekregen er nooit meer met iemand over te spreken. Dat er relatief kortgeleden zo gevoelloos met een kwetsbare tiener en haar pasgeboren kind werd omgegaan trof me. Ik begon me te verdiepen in de geschiedenis van afstand doen in Nederland, en kwam er al snel achter dat deze vrouw bij lange na niet de enige was die dit was overkomen. Het mondde uit in een tiental diepgravende interviews met vrouwen van wie de meeste decennia later nog altijd bezig zijn met dat donkere hoofdstuk uit hun leven.

In de jaren vijftig tot tachtig hebben in Nederland duizenden jonge, meestal ongehuwde vrouwen die onbedoeld zwanger raakten hun baby direct na de geboorte afgestaan. Die vrouwen van toen worden afstandsmoeders genoemd. Hoeveel moeders er afstand hebben gedaan van hun kind in die periode is moeilijk te zeggen, omdat de aantallen

nooit systematisch zijn bijgehouden. In het weinige onderzoek dat er is lopen de schattingen uiteen van dertien- tot twintigduizend vrouwen. Zeker is dat er tussen 1956, het jaar dat adoptie juridisch mogelijk werd, en 1984, het jaar dat abortus werd gelegaliseerd, ruim vijftienduizend Nederlandse kinderen zijn geadopteerd. Sommige vrouwen stonden meerdere kinderen af. Het piekmoment was het jaar 1974 toen rechters maar liefst 1146 kinderen toewezen aan adoptieouders, oftewel: zo'n drie kinderen per dag. Op dit moment worden er in ons land jaarlijks tussen de vijftien en vijfentwintig baby's afgestaan. En ook vóór de jaren zestig kwam afstand doen mondjesmaat voor, in het jaar 1957 bijvoorbeeld werden volgens het CBS 'slechts' veertig adopties geregistreerd. Hoe kon het dan gebeuren dat juist in die tussenliggende periode zoveel vrouwen afstand deden van de baby die zij negen maanden hadden gedragen?

De belangstelling voor adoptie was in die jaren mede door de voortdurende propaganda van de Nederlandse Vereniging voor Pleeggezinnen (NVP) sterk toegenomen, schrijven Ernest Hueting en Rob Neij in hun boek *Ongehuwde Moederzorg in Nederland*. Bovendien kwam ongewenste kinderloosheid toen natuurlijk ook al voor, alleen waren de opties om alsnog moeder of vader te worden veel beperkter. Medisch was er nog weinig mogelijk, en door adoptie konden kinderloze stellen alsnog kinderen krijgen en opvoeden. De vraag naar adoptiekinderen nam toe, en dankzij de invoer van de Adoptiewet op 1 november 1956 werd de rechtspositie van adoptieouders versterkt. Een belangrijke reden voor het ontstaan van deze wet was dat een afstands moeder of -vader het kind niet meer terug kon eisen, stelt René Hoksbergen, emeritus hoogleraar adoptie, in

zijn boek *Vijftig jaar adoptie in Nederland*. De wet hield namelijk in dat het geadopteerde kind in juridische zin volledig erkend kon worden als een kind van de adoptieouders. Vanaf dat moment kreeg het geadopteerde kind ook hun achternaam. De juridische banden tussen het kind en de biologische ouders werden daarmee definitief verbroken. Het was mede dankzij de succesvolle lobby van de NVP dat deze wet tot stand was gekomen. Zij hadden al jaren voor een minder onzekere rechtspositie van pleegouders gepleit, omdat voorheen biologische ouders het wettelijke recht hadden gehad om hun kind terug te eisen en dat ook deden, soms zelfs nadat hun kind al jaren bij een pleeggezin woonde. De wet moest bovendien een einde maken aan het onderhands aanbieden van baby's via advertenties in de krant, of via verloskundigen, dokters, pastoors, en andere betrokkenen die nog wel een getrouwd echtpaar met kinderwens kenden.

De wet regelde de adoptie, maar had geen betrekking op het afstand doen. Die procedure kon dan ook behoorlijk verschillen, zoals zal blijken uit de verhalen van de vrouwen die ik sprak voor dit boek. De meeste afstandsmoeders kregen met twee verschillende procedures te maken; rond hun bevalling met de regeling rondom afstand, en op het moment dat ze meerderjarig werden met de adoptieprocedure. Als een vrouw haar kind na de geboorte zou afstaan, werd daarvan na de bevalling melding gedaan bij de Raden voor de Kinderbescherming aan wie het kind vervolgens na de geboorte werd toevertrouwd. In die tijd had ieder arrondissement nog zijn eigen Raad, want pas in 1996 kwam er een landelijke Raad met lokale vestigingen.

Die Raden voor de Kinderbescherming speelden een belangrijke rol na de invoer van de Adoptiewet, beschrijven

Liesje de Leeuw en Will van Sebille in hun boek *Opgestaan is plaats vergaan*. De hele adoptieprocedure lag namelijk in hun handen. In principe had een vrouw na de bevalling nog drie maanden bedenktijd en kon ze dus nog afzien van haar beslissing. Geen van de vrouwen die ik sprak voor dit boek is echter op die bedenktijd geweest. Vaak hoorden zij pas weer iets over hun kind op het moment dat zijzelf meerderjarig werden, omdat dat het moment was dat de potentiële adoptieouders van hun kind een adoptieverzoek konden indienen. Op dat moment werd de biologische moeder verzocht een ‘akte van berusting’ te tekenen, dat gold als bewijs van instemming met het afstand doen, waarna het kind officieel kon worden toegewezen aan zijn adoptieouders. De afstandsmoeder had de mogelijkheid om deze akte niet te tekenen en het adoptieverzoek af te wijzen, maar in de praktijk legde de rechter zo’n afwijzing meestal naast zich neer.

Na de introductie van de Adoptiewet steeg het aantal vrouwen dat afstand deed aanzienlijk. De tien vrouwen die aan dit boek meewerkten kregen een kind tussen 1963 en 1976, de periode waarin de meeste adopties plaatsvonden. Het was de tijd vóór de seksuele revolutie en vóór het grootschalig gebruik van anticonceptie; de pil werd weliswaar begin jaren zestig in Nederland geïntroduceerd, maar het duurde jaren voordat hij echt massaal gebruikt werd. Daarbij was de pil voor gehuwde vrouwen vaak makkelijker verkrijgbaar; huisartsen hadden er aanvankelijk moeite mee om ongehuwde minderjarige meisjes een recept mee te geven. Bovendien vertellen vrijwel alle vrouwen in dit boek dat ze destijds nauwelijks op de hoogte waren van het bestaan van voorbehoedsmiddelen. Er werd in die jaren zelden seksuele voorlichting gegeven, er was überhaupt wei-

nig openheid over het onderwerp seksualiteit. Feministische actiegroepen als Dolle Mina en Blijf van mijn Lijf, en de bewust ongehuwde moeders (bommoeders) zouden pas vanaf de jaren zeventig ten tonele verschijnen, en abortus werd pas in 1984 legaal in ons land. Als je als jonge vrouw in deze periode opgroeide werd je simpelweg geacht ‘het’ niet te doen voor je getrouwd was. Deed je het wel, en raakte je nog zwanger ook, dan druiste dat in tegen het burgerlijke huwelijksideaal en het heersende idee over moederschap dat sterk onder invloed stond van de christelijke moraal. Moeders hoorden getrouwd en thuis te zijn en niet te werken. Als ongehuwde moeder viel je in de categorie ‘gevallen vrouw’, een categorie die gelijkstond aan andere maatschappelijke problemen zoals prostitutie en alcoholisme, en vaak was dat een ongehoorde schande voor de familie.

Om die schande tot een minimum te beperken werd er in eerste instantie aangestuurd op een huwelijk met de aanstaande vader. Soms werd een kindje als broertje of zusje toegevoegd aan de kinderschare, in een groot gezin viel een kind extra niet zo op. Maar als dat allemaal niet mogelijk of wenselijk was, kwam al snel de optie van afstand doen om de hoek kijken. Die mogelijkheid leek een oplossing voor alles: het probleem was de wereld uit en het meisje in kwestie kon weer verder met haar leven – en vaak was een gezin met een onvervulde kinderwens ook nog geholpen.

Bij de beslissing om het kind te houden of af te staan waren meestal verschillende partijen betrokken. Dat waren in de eerste plaats de ouders, zeker als een meisje nog minderjarig was, want voor 1988 werd je pas meerderjarig vanaf 21 jaar. Ouders hadden vanuit hun rol als voogd veel invloed op het besluit om een baby’tje af te staan, in veel gevallen

woonde hun dochter ook nog thuis. Dat gold in elk geval voor de vrouwen in dit boek die, op één na, minderjarig waren ten tijde van hun zwangerschap en bevalling. Maar naast de invloed van ouders lezen we in hun verhalen ook hoe bepalend huisartsen, psychologen, pastoors, nonnen en maatschappelijk werkers indertijd waren. Zij hadden allemaal een mening over wat het beste was voor de ongetrouwde aanstaande moeder en haar ongeboren kind.

Het spreekt voor zich dat de verzuilde, patriarchale samenleving van toen een heel andere was dan de huidige maatschappij. De rol van de kerk, maar ook van notabelen als de huisarts en de burgemeester, was groot, en de regie lag in dit soort situaties dan ook zelden bij de vrouwen zelf. Mede door de verzuiling was de zorg voor ongehuwde moeders vaak lokaal geregeld en erg versnipperd. Daardoor kon het per persoon sterk verschillen met wat voor hulpverleningstraject de vrouwen te maken kregen. Een veelvoorkomende optie was om te bevallen in een tehuis voor ongehuwde moeders en kinderen, waar vrouwen al tijdens hun zwangerschap terecht konden. Dit soort opvangplekken was door het hele land te vinden. Er waren tehuizen met een rooms-katholieke of protestants-christelijke visie, maar er waren ook tehuizen met een niet-religieuze opvatting. Na de Tweede Wereldoorlog werd de hulpverlening voor ongehuwde zwangeren steeds meer geprofessionaliseerd. De tehuizen hadden zich in 1930 al verenigd in een landelijke koepelorganisatie, de Nederlandse Federatie van Instellingen voor de Ongehuwde Moeder en haar kind (F.I.O.M.)*, de voorloper van de hui-

* In 1975 wordt F.I.O.M na een fusie omgedoopt tot Fiom, de schrijfwijze in het boek kan daarom verschillen.

dige Fiom. Het doel van de organisatie was om goede voorwaarden te scheppen voor de ongehuwde moederzorg waarbij de focus lag op een goede samenwerking tussen de overheid en particuliere instellingen. De ongehuwde moederzorg was lange tijd het terrein geweest van vrijwilligers, maar die werden in de decennia na de oorlog gaandeweg vervangen door geschoolde en betaalde hulpverleners. Ook psychiaters en psychologen raakten steeds meer betrokken bij hulpverleningstrajecten. Niet moraal of religie, maar wetenschappelijk onderbouwde inzichten moesten de werkwijze bepalen.

Tot de jaren zestig was de opvatting dat een kind onder vrijwel alle omstandigheden bij zijn moeder moest blijven dominant geweest. Die gedachte veranderde onder invloed van psychiaters als Kees Trimbos en Han Heijmans. In de brochure 'Zorgenkinderen' uit 1953 schrijft Trimbos dat het voor ongehuwde moeders beter is om afstand te doen van hun kind, 'niet alleen voor psychisch gestoorde moeders, maar ook voor die gevallen, welke sociaal en pedagogisch onvoldoende mogelijkheden hebben om de belangen van hun kind te kunnen behartigen'. Onder ongehuwde moeders was sprake van een hoger percentage psychische stoornissen dan gemiddeld, stelde psychiater Han Heijmans in 1964 in het invloedrijke boek *De ongehuwde moeder en haar kind* dat hij samen met Trimbos schreef. 'Maar ook bij die meisjes, die men beslist niet geestesziek mag noemen, merkt men vaak een psychische labiliteit, onzekerheid, afhankelijkheid of kinderlijk gedragspatroon, kortom tekenen die toch wijzen in de richting van een gestoorde, of moeilijke aanpassing, waarvan het ongehuwd moeder zijn op zichzelf al een bewijs kan zijn.' Op de jaarvergadering in 1961 noemt de Hendrik Pierson Vereniging

die door het hele land tehuizen voor ongehuwde protestantse moeders had opgericht, het bij elkaar houden van moeder en kind ‘een uiterst gevaarlijke en hachelijke zaak’ en roept op om ‘de propaganda zo in te richten dat in brede kring de opvatting gaat heersen dat afstand doen het beste is voor zowel moeder als kind’. De F.I.O.M., die zich sinds haar ontstaan in de jaren dertig altijd tegen afstand doen had uitgesproken, legde zich in die jaren juist steeds meer toe op het begeleiden van afstand en adoptie, zij het aanvankelijk nog met enige schroom. Voor een inleiding van een vergadering bij de F.I.O.M. in 1962 werd de eerdergenoemde psychiater Trimbos uitgenodigd, die deze uitnodiging ‘een sportief en loyaal gebaar’ noemde, omdat de federatie op dat moment nog de visie had dat moeder en kind ongeacht de omstandigheden bij elkaar moesten blijven. Volgens Trimbos moest weliswaar elk geval individueel worden bekeken, maar hij stelde dat niet uitsluitend de moeder kon beslissen wat er met haar kind gebeurde, omdat ze niet de enige zou zijn die de gevolgen zou moeten dragen. ‘Als sociaal-pathologisch verschijnsel ligt de oplossing op gemeenschapsniveau,’ aldus Trimbos, ‘en in die gemeenschap komen ook gezinnen voor, die geen kinderen hebben en zeer goed de zorg voor een kind op zich kunnen nemen.’ Hij pleitte ervoor dat maatschappelijk werkers een ongehuwde moeder al vroeg in de zwangerschap zouden bewegen tot het doen van afstand, omdat het volgens hem het beste was als het kind zo jong mogelijk bij de adoptieouders werd geplaatst. Trimbos kreeg weinig kritiek van zijn toehoorders. Dat is opvallend, want deze opvattingen vormden een flinke breuk met de voorheen dominante gedachte dat moeder en kind in elk geval drie maanden bij elkaar moesten blijven na de bevalling, zodat de moeder niet overhaast zou besluiten om haar kind af te staan.

In de praktijk leidden deze ideeën er onder meer toe dat moeders hun kind tijdens en na de bevalling meestal niet eens meer te zien kregen. Zo zouden ze zich niet aan het kind hechten, zodat het afstand doen en de verwerking ervan hun minder zwaar zouden vallen. Was de bevalling eenmaal achter de rug, dan volgde in veel gevallen het dwingende advies nooit meer over het gebeurde te praten. Dat dit levenslange gevolgen zou kunnen hebben op het jonge leven van de afstandsmoeder leek niemand zich te realiseren. Over moeilijke dingen sprak men vaak niet of nauwelijks, de vrouwen verdrongen hun verdriet, en het leven ging verder alsof er niks gebeurd was.

Als je de cijfers bekijkt aan het einde van de jaren zeventig, dan valt op dat er langzaam maar zeker minder kinderen worden afgestaan: vrouwen raken vertrouwd met het gebruik van voorbehoedsmiddelen, het feminisme komt op, en abortus wordt steeds vaker een reële optie, zeker na legalisatie in 1984. De Bijstandswet, ingevoerd in 1965, krijgt gaandeweg meer bekendheid waardoor ongehuwde, meerderjarige moeders een uitkering kunnen aanvragen en ze niet langer van ouders afhankelijk zijn. Doordat de binnenlandse adopties afnemen, stijgt het aantal buitenlandse adopties; in 1977 worden voor het eerst tweemaal zoveel buitenlandse kinderen als Nederlandse kinderen geadopteerd. Bovendien ontstond er kritiek op de afstandspraktijken. Op een congres over ongehuwde moederzorg in 1969 stelde socioloog Herman Milikowski dat ongehuwde moeders werden gediscrimineerd. De problematiek van de ongehuwde moeder ontstond niet door haar persoonlijke omstandigheden, maar doordat zij niet door de samenleving geaccepteerd werd. Zodra de ongehuwde moeder geaccepteerd zou worden als iedere alleenstaande moeder, zou zij

volgens Milikowski als aparte groep uit de samenleving verdwijnen.

‘Als ik iets later zwanger zou zijn geraakt, had de maatschappij er anders uitgezien en was ik een bomvrouw geweest,’ merkte Anneke van Lingen op aan het einde van ons gesprek. In de jaren zeventig zag ze hoe de alleenstaande moeder plots bejubeld werd als symbool van feminisme en vooruitgang. Dat kwam bij haar aan als een mokerslag, vertelde Anneke. ‘Ineens kon het wél, en ik had nog niet zo lang geleden mijn kind weggegeven.’ Deze opmerking illustreert hoezeer zij en andere afstandsmoeders te maken hadden met de laatste stuiptrekkingen van de destijds conservatieve, patriarchale maatschappij, terwijl zich aan de horizon al een meer open en gelijkwaardigere samenleving begon af te tekenen.

Dat dit levensgrote gevolgen had bewijzen de verhalen in dit boek; veel vrouwen kampfden in de loop van hun leven met schaamte, schuldgevoelens, depressies en zelfs zelfmoordgedachten. Sommigen probeerden jarenlang in contact te komen met hun kind, één vrouw reisde een leven lang achter haar zoon aan. Deze gevolgen zijn niet af te doen met het veelgehoorde argument dat het toentertijd nu eenmaal zo ging, want eenieder die hun verhalen leest, zal moeten constateren dat het zo nooit had mogen gaan, en zal zich mogelijk zelfs afvragen waarom geen wet of instantie deze vrouwen wist te beschermen tegen de hardvochtige tijdgeest.

Mijn urenlange gesprekken met de vrouwen die aan dit boek meewerkten, zullen mij de rest van mijn leven bijblijven. Vaak was ik verbijsterd door wat ik hoorde – over

vrouwen die werden mishandeld, misbruikt of verkracht, soms zelfs jarenlang. Het was opvallend hoe zelden er in al die gevallen aangifte werd gedaan, zelfs niet door degenen die hoorden van het misbruik, waardoor daders bijna nooit bestraft werden. De herinneringen van vrouwen aan hun ouders die vaak uit schaamte hun zwangere dochters negeerden, wegstopten, of de deur wezen, alsof ze een criminele daad hadden begaan, troffen me bijzonder. Alle menselijkheid leek gaandeweg te verdwijnen, ook in de hulpverlening. Vrouwen vertelden me dat ze graag moeder hadden willen worden, maar desalniettemin gedwongen werden hun kind af te staan. In alles viel me de bizarre ongelijkheid op wat betreft de positie van de vrouw ten opzichte van de man, en de diepgaande gevolgen van het ontbreken van zelfbeschikking, een recht dat pas in 1983 grondwettelijk werd vastgelegd. Maar ondanks de ernst en heftigheid van de verhalen gaat dit boek evengoed over veerkracht, want dat merkte ik iedere ontmoeting weer; er was altijd óók hoop en levenslust. Alle vrouwen wisten een leven op te bouwen, een aantal van hen kreeg opnieuw kinderen, en voor sommige kwam er een moment dat ze hun afstandskind voorstelden aan zijn of haar halfbroers en -zussen. Bovendien hadden alle vrouwen het gedwongen stilzwijgen doorbroken en hoefden ze niet langer te leven met een geheim. Dat neemt niet weg dat het verdriet bij velen nog altijd groot is, en het trauma nooit ver weg. Wat hun is overkomen is niet terug te draaien.

Het is niet zonder reden dat de Nederlandse overheid in 2019 opdracht gaf voor een grootschalig onderzoek naar de gang van zaken rond afstand en adoptie in Nederland in de periode 1956-1984, en naar de rol van betrokken familie, hulpverleners en organisaties. Dat onderzoek is hard

nodig, en leidt hopelijk tot meer kennis en erkenning. Dit boek dient echter een ander doel. Ik had de wens om, als onafhankelijk journalist en relatieve buitenstaander, de tijd en ruimte te nemen om de levensverhalen van een kleine groep afstandsmoeders aan te horen en op te tekenen. Ik wilde niet alleen schrijven over hun zwangerschap en het afstaan van hun baby, maar juist ook over hun eigen kindertijd en hoe ze zich door de jaren heen hebben ontwikkeld. Over hoe het is om een groot deel van je leven zo'n groot geheim mee te dragen en hoe die ingrijpende periode en beslissing om afstand te doen hun verdere levensloop heeft beïnvloed. Dat is gelukt, dankzij de openhartigheid en het vertrouwen van tien bijzondere vrouwen. Zij hopen, net als ik, dat hun verhalen, hoe uniek die ook zijn, een stem geven aan de talloze vrouwen die hierover niet willen of durven spreken. Het boek is bedoeld als eerbetoon aan hen, aan al die vrouwen en kinderen die dit ongewild hebben moeten meemaken. Ik hoop dat het zal leiden tot meer begrip en inzicht in deze complexe en in vrijwel alle gevallen hartverscheurende situaties.

Sanne Scholten – 15 mei 1963

Zie je de klok daar boven de keukendeur? Die hing in zijn huis. Telkens als ik naar de wijzers kijk, denk ik aan de tijd die we niet hebben gekregen, en niet meer zullen krijgen. Ik heb nooit mogen zeggen dat Joost bestond, maar nu vertel ik iedereen de waarheid: mijn zoon leeft niet meer. Zijn bestaan heeft mijn hele leven beheerst, vanaf het moment dat ik werd verkracht tot de dag van vandaag, het is verweven met mijn hele wezen en met alles wat ik heb meegemaakt.

Overleven is de rode draad in mijn leven. Dat begon al op de dag dat ik geboren werd, in 1930, ik kwam te vroeg en woog net tweeënhalf pond. De eerste weken bleven mijn ogen gesloten en omdat ik niet genoeg kracht had om te zuigen, kreeg ik om de paar uur wat druppeltjes melk via een theelepeltje. Het was de vraag of ik het zou redden. Toen na een maand mijn vader ziek werd, kwam onze huisarts langs. Mijn moeder opperde of hij ook niet even naar mij kon kijken. ‘Leeft dat ding nog?’ vroeg de huisarts verbaasd. Inmiddels is ‘dat ding’ negentig jaar en wordt het tijd dat ik het hele verhaal vertel.

De eerste achttien jaar van mijn leven waren slecht. Toen ik zeven jaar was werd ik naar een streng katholieke kostschool gebracht. Ik wilde niet, maar het moest. Ik kom uit

een gezin met zes kinderen die binnen negen jaar tijd geboren werden: mijn broer was de oudste, daarna kwamen vijf meisjes van wie ik de tweede was. Het was te zwaar voor mijn moeder om voor ons alle zes tegelijkertijd te zorgen, mijn broer moest naar de Ruwenberg in Sint-Michielsgestel en mijn zus en ik gingen naar het pensionaat in Engelen, naar de Zusters van Jezus, Maria en Jozef.

Ik herinner me dat ik in de grote eetzaal zat en een van de nonnen binnenkwam. Tussen haar vingers hield ze een pluisje omhoog waarna ze ten overstaan van de hele school vroeg van wie het was. Ze wist dat ik 's avonds vaak lag te duimen terwijl ik pluisjes van de wollen dekens plukte. Ik moest op het strafbankje, een klein stoeltje aan de zijkant van de eetzaal. Daar heb ik veel gezeten. Alles was onkuis. Als we in bad gingen, moesten we onze broek aanhouden. En als we in bed lagen moesten onze handen boven de dekens blijven.

Toen ik in 1942 de kostschool verliet, was ik twaalf jaar en twee jaar eerder was de oorlog uitgebroken. Ik stond 's morgens om vier uur op om bij de boeren melk te halen. Er pasten precies vier flessen in mijn rugzak en na vijftien kilometer lopen op mijn kapotte schoenen zat ik om negen uur weer op tijd in de klas. Ik was een invoelend meisje. Elke keer als een van ons bijna van de middelbare school afging, vroeg onze vader: 'Wat wil je worden?' Mijn oudste zus wilde doorleren op de kostschool, mijn broer ging naar de middelbare technische school en ook mijn jongere zusjes wilden studeren. Maar ik kon alleen maar denken aan al het geld dat die opleidingen mijn vader zouden gaan kosten. Daarom besloot ik een kantoorbaan te zoeken. Desondanks heeft hij uitgerekend aan mij nooit gevraagd wat ik wilde worden. Ik heb hem nooit de vraag gesteld waarom hij mij oversloeg. Ik voelde me toen al het zwarte schaap van de familie.

Mijn vader was een dominante man, de dingen moesten gaan zoals hij wilde. Ik leerde al snel dat je je het beste ge-deisd kon houden. Hij heeft me één keer geslagen. Ik zie mezelf nog zitten bij onze haard: ik zat mijn benen te warmen, ik had het altijd koud. De anderen zaten aan tafel en mijn vader aan zijn bureau. Mijn zussen en ik zaten over iets te kletsen en ik flapte eruit: 'Dat is toch grote kolder!' 'Kolder' was een vies woord in die tijd en mijn vader werd woedend. Hij sloeg me zo hard dat ik op de grond viel. Mijn moeder durfde niks te zeggen, zij heeft altijd veel te veel geslikt. Ze was zachter dan hij, maar ze kon niet openlijk van me houden, want als ze voor me opkwam, reageerde mijn vader zich af op haar. We knuffelden alleen als hij er niet was.

Ik was inmiddels drieëntwintig jaar en vijf jaar aan het werk als administratiemedewerker, daarnaast was ik vrijwilliger bij het Rode Kruis. Toen in februari 1953 de Watersnoodramp plaatsvond, kreeg ik vrij om met onze Rode-Kruiscolonne naar Zeeland te gaan. Het waren ijskoude dagen. We overnachtten in Halsteren bij Bergen op Zoom en gingen van daaruit steeds naar Zeeland heen en weer om mensen, kinderen en baby's uit het water te halen. Ik zie nog voor me hoe sommige baby's met wieg en al op onze amfibietank werden gehesen. Ik merkte dat ik het fijner vond om mensen te helpen dan op kantoor te zitten, dus besloot ik om nog datzelfde jaar de verpleging in te gaan. In de jaren die volgden deed ik de verpleegstersopleiding, haalde ik mijn kraamaantekening en specialiseerde ik me als wijkverpleegkundige.

Er was weleens vaker bij mij ingebroken, deze avond was wat dat betreft geen uitzondering. Het was de zomer van

1962. Ik was 32 jaar en werkte als wijkverpleegkundige in Liempde. Ik woonde in het wijkgebouw, in een aangebouwde bungalow die speciaal voor de wijkverpleegkundige bestemd was. Iedereen wist dat ik daar alleen woonde. Over die avond ga ik je niet vertellen. Ik kende hem via via, hij was getrouwd. Wat doe je nu, dacht ik, van schrik kon ik geen woord meer uitbrengen. Nee, meer vertel ik niet – alleen dat het tegen mijn wil is gebeurd.

Ik ben doorgestaan met werken tot ik er niet meer omheen kon. Ik had net iemand verzorgd en liep naar buiten toen ik een golf van misselijkheid voelde opkomen. Ik dacht: nu is het echt, want ik had al die tijd gehoopt dat het niet zo was, al voelde ik mijn lichaam veranderen. ‘Ik ben zwanger,’ vertelde ik de huisarts die ik uit het dorp kende. Hoe het was gebeurd heb ik hem ook gezegd, maar niet wie de dader was. ‘Goh, hoe is het mogelijk,’ reageerde hij. Hij bood gelijk aan om het aan mijn ouders te vertellen, misschien vermoedde hij wat me te wachten stond. Niet veel later lieten mijn ouders me via hem weten dat ik niet meer thuis hoefde te komen. Ik had die reactie kunnen verwachten en toch overviel het me.

Zo raakte ik in korte tijd alles kwijt, want toen de huisarts mijn werkgever over mijn situatie had ingelicht, kreeg ik te horen dat ik was ontslagen. Zo raakte ik niet alleen mijn inkomen, maar ook mijn huis kwijt. Het enige dat ik toen nog had was mijn lelijke eend, een Citroën 2CV. Daarmee ben ik tegen beter weten in naar mijn ouders in Vught gereden. Ik kon niet geloven dat ze me zouden verstoten. Van dat gesprek met hen herinner ik me weinig, maar de boodschap was duidelijk: ik was niet langer welkom en moest zelf maar zien hoe ik het zou oplossen. Kapot was ik ervan, maar ik heb het noodzakelijke in mijn eend geladen,

waaronder mijn naaimachine zodat ik aan een uitzet voor de baby kon werken, en ben vertrokken.

Tot aan de bevalling heb ik rondgezworven, ik heb op negen verschillende adressen gewoond. Zo kwam ik via kennissen onder meer terecht bij een streng katholiek echtpaar in Oldenzaal. Het was de barre winter van 1963. Het vroom bijna elke dag, de sneeuw bleef maar vallen en ik bleef maar sneeuwruimen. Elke ochtend nam de vrouw des huizes me mee naar de Sint-Plechelmusbasiliek waar ik op mijn knieën om vergiffenis moest vragen. Tot ik in februari plots weg moest, omdat hun uitwonende dochter voor het carnaval thuis wilde komen en er anders geen plek voor haar was.

Ik bracht enkele weken door bij een protestants echtpaar in Vaals, een apotheker en een tandarts, waar ik schoonmaakte, de was deed en voor het eten zorgde. Ik had het koudste kamertje op zolder, verwarming was er niet. Ze hadden geen wasmachine, dus schrobde ik iedere zondagavond de was op een wasbord in de kelder. Ik herinner me nog hoe ik een keer hun zoon tegenkwam op de trap en hij mij zijn vieze zakdoeken toewierp. Ik zei dat hij die zelf wel kon opruimen, waarop hij reageerde dat ik ze maar in de wasmand moest doen. Ik was diep beledigd. Een andere zoon die psychiatrie in Groningen studeerde, tikte mij een keer op mijn schouder toen ik aan tafel zat. 'Denk eraan, meid, laat je er nooit onder krijgen,' zei hij, de enige goedbedoelde opmerking die ik me uit die tijd kan herinneren.

Mijn gevoelens over mijn zwangerschap waren dubbel. Ik wou dat je er niet zat, dacht ik weleens. Later beweerden sommige mensen dat mijn zoon geen contact met mij wilde omdat ik hem eigenlijk nooit echt heb gewild. Dat is niet

waar. Ik verfoeide alleen de manier waarop hij is verwekt, maar ik was me ervan bewust dat hij daar niks aan kon doen. Bovendien wilde ik niet dat hem iets overkwam. Op een dag was ik onderweg naar Utrecht en reed achter een strooiwagen, waardoor ik te laat zou komen voor mijn afspraak. Toen ik probeerde in te halen, begon ik over het gladde wegdek te slingeren en zag ik ineens vijf auto's op me afkomen. Dat beeld zie ik nu nog weleens voor me: hoe ik achter die laatste auto een draai maakte en in een droge sloot terechtkwam. In een flits sloeg ik mijn armen om mijn buik. Het was het eerste waar ik aan dacht: het kindje mag niks overkomen.

Na nog wat omzwervingen kwam ik vlak voor de bevalling terecht in een kasteeltje in Stiphout waar vrouwelijke leden van de derde orde woonden. Derde-ordeleden zijn niet-gewijde gelovigen, die weliswaar een gelofte afleggen, maar nog wel hun eigen kleding dragen en sommige hebben ook buiten de orde een baan. In het onderverblijf leefden de arme ouden van dagen van Aarle-Rixtel, de muffe geur daarbeneden herinner ik me nog goed. Ik hielp er in de keuken met het klaarmaken van het eten. In dit kasteel leerde ik Jannie kennen, zij was derde-ordelid en maatschappelijk werkster in Helmond. Zij kende pater Verhoeven, die me, kort nadat ik zwanger was geraakt, had opgebeld omdat hij me wilde helpen. Aan hem heb ik verteld wie de verwekker was, waarna hij ons zonder overleg bij elkaar bracht in een klooster in Boxtel. Wellicht hoopte Verhoeven dat de man zijn verantwoordelijkheid zou nemen. Die ontmoeting viel me zwaar, maar ik wilde dat deze man wist dat mijn zwangerschap het gevolg was van zijn verkrachting. 'Ik kan niet begrijpen dat je door mij zwanger bent geraakt,' zei hij. 'Toch is het zo,' reageerde ik. 'Als ik je hon-